

بسم الله الرحمن الرحيم

جایگاه احترام به والدین از دیدگاه اسلام

زهرا شجاعی کیا^۱

^۱ - طلبه پایه پنجم، سطح دو، حوزه علمیه زینبیه (سلام الله علیها)، زمستان ۱۴۰۳

چکیده

احترام به والدین یکی از اصول اساسی آموزه‌های اسلامی و مذهب شیعه است که قرآن کریم و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) به آن تأکید فراوان کرده‌اند. این موضوع نه تنها یک وظیفه اخلاقی، بلکه عبادتی بزرگ به شمار می‌رود که در کنار توحید الهی قرار گرفته است. با توجه به این که پدر و مادر سمبل نیکی و احسان به فرزند هستند و از جان و مال خود برای پرورش او مایه گذارده اند، سزاوارترین انسان‌ها برای احترام و قدردانی اند. نیکی به والدین، چه در قالب حق شناسی، احترام کلامی و رفتاری و چه در قالب حمایت مالی و معنوی و دعای خیر برای والدین، یکی از راه‌های افزایش طول عمر، دستیابی به رضایت خداوند و ورود به بهشت، دفع فقر و رسیدن به سعادت دنیا و آخرت است. در اسلام، بی‌احترامی به والدین از گناهان کبیره محسوب می‌شود و عواقب سختی در دنیا و آخرت دارد. این مقاله با تأکید بر آیات و روایات، جایگاه احترام به والدین از دیدگاه اسلام را مورد بررسی قرار داده است.

کلیدواژه: احترام، اسلام، والدین

مقدمه

احترام به والدین، به عنوان یکی از والاترین ارزش‌های اخلاقی در دین اسلام، جایگاهی ویژه دارد. قرآن کریم و سنت اهل بیت (علیهم‌السلام)، این امر را وظیفه‌ای دینی و عبادتی ارزشمند معرفی کرده‌اند. والدین به عنوان منبع فیض الهی و واسطه تربیت و رشد فرزند، شایسته حق‌شناسی و احسان هستند. در آیات الهی، نیکی به والدین پس از ایمان به خدا و عبادت او، از برترین واجبات شمرده شده است. این نوشتار، به بررسی جایگاه احترام به والدین از دیدگاه اسلام می‌پردازد. قرآن کریم و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) بارها بر اهمیت احترام به والدین تأکید کرده و آن را از شاخص‌های اصلی تقوا و ایمان معرفی کرده‌اند. این احترام، نه تنها وظیفه‌ای دینی و اخلاقی است، بلکه عامل سعادت دنیوی و اخروی فرزندان نیز محسوب می‌شود. والدین، نخستین مربیان و حامیان فرزندان هستند و نقش انکارناپذیری در تربیت و رشد آنان ایفا می‌کنند. پدر و مادر با تحمل مشقت‌های فراوان، از دوران بارداری تا پرورش فرزند در مراحل مختلف زندگی، محبت بی‌پایان خود را نشان داده‌اند. دین اسلام، با توجه به اهمیت این نقش، فرزندان را موظف کرده است که قدرشناس والدین خود باشند و در احترام و نیکی به آنان کوتاهی نکنند. از این رو، باید تلاش کرد تا با ترویج فرهنگ احترام به والدین، جامعه‌ای اخلاق‌مدار و پویا ساخت. هدف از این مقاله، تبیین اهمیت احترام به والدین، ابعاد مختلف آن، آثار احترام به والدین و عواقب بی‌احترامی به آن‌ها از منظر آموزه‌های اسلامی و شیعی می‌باشد که با روش توصیفی تحلیلی و کتابخانه‌ای و با استناد به آیات قرآن و احادیث و کتاب‌های مختلف بدان پرداخته شده است. برخی از کتاب‌هایی که درباره جایگاه احترام به والدین نگاشته شده‌اند عبارتند از: کتاب احسان به والدین در اسلام نوشته سعید نیلفروشان، خانه و خانواده نوشته محمدباقر مجلسی، آداب نیکی به پدر و مادر نوشته محمد حسین قاسمی، حقوق متقابل والدین و فرزندان نوشته عبدالکریم پاک‌نیا و چندین کتاب دیگر. جایگاه والدین در خانواده از دیدگاه دین اسلام و مذهب شیعه، جایگاهی برجسته و غیرقابل انکار است. احترام و نیکی به پدر و مادر، پایه‌گذار روابط خانوادگی مستحکم و جامعه‌ای اخلاق‌مدار است. با ترویج این ارزش‌ها، می‌توان به رشد و تعالی فردی و اجتماعی دست یافت و محیطی پر از محبت و همدلی برای نسل‌های آینده ایجاد کرد.

۱. اهمیت احترام به والدین در اسلام

احترام به والدین، یکی از ارزش‌های بنیادین در فرهنگ اسلامی و مذهب شیعه است که جایگاهی ویژه در آموزه‌های دینی دارد. قرآن کریم، به‌عنوان کتاب آسمانی مسلمانان، بارها بر اهمیت احترام به والدین تأکید کرده است. طبق آیات قرآن لازم است که انسان نسبت به پدر و مادر خود احترام داشته باشد و حرمت آنان را حفظ کند، بی‌حرمتی به پدر و مادر و کوتاهی در رعایت حقوق آنان، گناه محسوب می‌شود. مساله احسان به پدر و مادر بعد از مساله توحید خدا واجب‌ترین واجبات است. در آیاتی متعدد، نیکی به والدین در کنار عبادت خداوند مطرح شده است که نشان‌دهنده جایگاه والای این امر در نظام ارزشی اسلام است.^۱

یکی از آیات برجسته در این زمینه، آیه ۲۳ سوره اسراء است: «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا»؛ و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را پرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید.^۲

خداوند در این آیه، بعد از فرمان به عبادت خالصانه به خود، به نیکی به والدین امر می‌کند و می‌فرماید که حتی نباید کلمه‌ای دال بر ناراحتی (مانند "اُف") به والدین گفته شود. همچنین توصیه می‌کند که فرزندان با مهربانی و تواضع با والدین برخورد کنند.^۳

محبت و مهربانی به پدر و مادر یکی از فضیلت‌های اخلاقی محسوب می‌شود که عقل و شرع بر ضرورت آن تأکید می‌کنند و پروردگار پس از بیان حکم واجب بودن پرستش معبود یگانه بر لزوم احترام و تکریم پدر و مادر اشاره دارد.^۴

۱ - طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، موسوی همدانی، ج ۱۳، ص ۱۰۹

۲ - اسراء: ۲۳

۳ - جعفری، تفسیر کوثر، ج ۶، ص ۲۸۰

۴ - صادقی تهرانی، الفرقان، ج ۱۷، ص ۱۴۳

خداوند در آیه ۲۴ سوره اسراء می فرماید: «وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذِّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا؛ و بالهای تواضع خویش را از محبت و لطف، در برابر آنان فرود آر! و بگو: پروردگار! همان گونه که آنها مرا در کوچکی تربیت کردند، مشمول رحمتشان قرار ده!»^۱

تفسیر این آیه ها بیانگر میزان اهمیت احسان به والدین در پیشگاه خداوندی است به این معنا که پرستش پروردگار یگانه و احسان به پدر و مادر در کنار هم آمده تا مردمان از جایگاه والای آنان آگاه شوند.^۲

بی تردید اگر انسان ها مشقت ها و رنج هایی را که والدین در مسیر تربیت آن ها متحمل شده اند، فراموش نکنند و نیکی های آنان را از یاد نبرند، احترام و تکریم آنان را سرلوحه رفتار خویش قرار می دهند. بهترین راه برای ابراز محبت به پدر و مادر، نرم گویی و خوش زبانی با آنان است. پیشوایان معصوم (علیهم السلام) به عنوان بزرگ ترین مربیان بشری، تندی به پدر و مادر را نهی کرده اند و بر این مساله تاکید دارند که حتی صدای ما نباید از صدای آنان بلندتر باشد و هرگز نمی بایست که با آنان به زشتی سخن گفت و بیان نادرست و ناسزا گفتن به والدین از گناهان کبیره به شمار می رود.^۳

امام صادق (علیه السلام) فرمودند:

«لَوْ عَلِمَ اللَّهُ لَفْظَهُ أَوْجَزَ فِي تَرْكِ عُقُوقِ الْوَالِدَيْنِ مِنْ أَفٍّ لَأَتَى بِهِ؛ اگر خداوند برای جلوگیری از رنجش و آزار پدر و مادر کلمه ای را کوتاه تر از اف می دانست آن را در قرآن شریف می آورد.»^۴

در آیه ۱۴ سوره لقمان نیز خداوند می فرماید: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ...؛ و ما به هر انسانی سفارش کردیم که در حق پدر و ما در خود نیکی کن خصوص مادر که چون بار

۱ - اسراء: ۲۴

۲ - قرائتی، تفسیر نور، ج ۵، ص ۴۰

۳ - طباطبایی، همان، صص ۷۸-۴۱

۴ - مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۱، ص ۴۲

شناس را به عصمت و پاکی خودت از تمام خطرات مصون دار. دومی نیز پیوسته با خداوند چنین راز و نیاز می کند: پروردگارا! فرزندان ناسپاس و عاق والدین را با خشم و غضب خودت هلاک و نابود ساز.»^۱

امام رضا (علیه السلام) فرمودند: «حَرَّمَ اللَّهُ عُقُوقَ الْوَالِدَيْنِ لِمَا فِيهِ مِنَ الْخُرُوجِ مِنَ التَّوْقِيرِ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، وَ التَّوْقِيرِ لِلْوَالِدَيْنِ، وَ تَجَنُّبِ كُفْرِ النِّعْمَةِ، وَ أَبْطَالِ الشُّكْرِ، وَ مَا يَدْعُوا مِنْ ذَلِكَ إِلَى قِلَّةِ النَّسْلِ، وَ انْقِطَاعِهِ، لِمَا فِي الْعُقُوقِ مِنْ قِلَّةِ تَوْقِيرِ الْوَالِدَيْنِ، وَ الْعِرْفَانِ بِحَقِّهِمَا، وَ قَطْعِ الْأَرْحَامِ، وَ الزُّهْدِ مِنَ الْوَالِدَيْنِ فِي الْوَلَدِ، وَ تَرْكِ التَّرْبِيَةِ بَعْلَةً تَرْكُ الْوَلَدِ بَرَّهُمَا؛ خداوند نافرمانی پدر و مادر را از این جهت حرام فرموده است که موجب از دست دادن توفیق طاعت خداوند عزّ و جلّ و بی احترامی به پدر و مادر و ناسپاسی نعمت و نا شکری و کم شدن نسل و قطع شدن آن می شود؛ زیرا نافرمانی والدین سبب می گردد که به پدر و مادر احترام گذاشته نشود، حقّ و حقوق آن ها شناخته نشود، پیوندهای خویشاوندی قطع گردد، پدر و مادر به داشتن فرزند بی رغبت شوند و به علّت نیکی نکردن و فرمان نبردن فرزند از پدر و مادر، آنان نیز کار تربیت او را رها سازند.»^۲

در این حدیث شریف به واسطه بی حرمتی به والدین، عقوبت بسیاری نصیب فرزندان می شود که از آن جمله می توان به کاسته شدن نسل، قطع نسل و قطع رحم اشاره کرد.

۱ - محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۷

۲ - مجلسی، همان، ج ۷۴، ص ۷۵

نتیجه‌گیری

در این تحقیق جایگاه احترام به والدین از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار گرفته است. ابتدا اهمیت احترام به والدین در اسلام بیان شده. با توجه به اینکه احترام به والدین، یکی از اصول بنیادین در فرهنگ اسلامی و مذهب شیعه است و جایگاهی ویژه در آموزه‌های دینی دارد، برخی از مهم‌ترین ابعاد احترام به والدین، آثار احترام به والدین و عواقب بی‌احترامی به والدین از روایات و متون دینی استخراج و در این مقاله آورده شده است. اگر انسان‌ها مشقت‌ها و رنج‌هایی را که والدین در مسیر تربیت آن‌ها متحمل شده‌اند، فراموش نکنند و نیکی‌های آنان را از یاد نبرند، احترام و تکریم آنان را سرلوحه رفتار خویش قرار می‌دهند. احترام به پدر و مادر امری است که عقل و شرع بر ضرورت آن تصریح نموده است. پدر و مادر سمبل نیکی و احسان به فرزند و سزاوارترین انسان‌ها برای احترام و قدردانی‌اند و بهترین احترام و قدرشناسی، حق‌شناسی، محبت و اطاعت از آن‌ها، احترام کلامی و رفتاری، نیکی و احسان به والدین، حمایت مالی و معنوی و دعای خیر برای آن‌ها است. اسلام با تأکید ویژه‌ای بر احترام به والدین این امر را یکی از مهم‌ترین عوامل خوشبختی در دنیا و آخرت، سبب افزایش طول عمر، کسب رضایت الهی و ورود به بهشت، سبب دفع فقر و پذیرش اعمال نیک انسان معرفی کرده است. قرآن کریم و روایات اهل‌بیت (علیهم‌السلام)، به فرزندان توصیه کرده‌اند که برای دور ماندن از عواقب بی‌احترامی به والدین، در تمام مراحل زندگی، حتی در سخت‌ترین شرایط، حرمت والدین را پاس بدارند و نسبت به آنان نیکی کنند. احترام به والدین، نه تنها باعث رشد اخلاقی و اجتماعی و همچنین تحکیم روابط خانوادگی می‌شود، بلکه نقشی کلیدی در توسعه جامعه‌ای اخلاق‌مدار ایفا می‌کند. در نهایت، می‌توان گفت که رضایت الهی و سعادت دنیا و آخرت، در گرو احترام و احسان به والدین است. به همین دلیل برای ترویج فرهنگ احترام به والدین نیاز است این مفاهیم را به طور دائم، در رسانه‌ها و کتاب‌های درسی به خانواده‌ها و بچه‌ها آموزش دهیم. در این تحقیق با بهره از کتب مختلف به بررسی احترام به والدین و جایگاه آن پرداخته شده است. اما با توجه به کمبود منابع مرتبط و عدم دسترسی به برخی از منابع و همچنین مجال اندک، موضوع، نیاز به پژوهش‌های دیگری دارد که در دایره این مقاله نمی‌گنجد.

فهرست منابع

-قرآن ؛ ترجمه مکارم شیرازی، ناصر

-نهج البلاغه؛ ارفع، کاظم

کتاب فارسی

- ۱-آزاد ارمکی، تغییرات، چالش ها و آینده خانواده ایرانی، بی جا: تیسرا، ۱۳۹۷ ش.
- ۲-اسعدی، حسن، حقوق متقابل والدین و فرزندان، بی جا: انجمن اولیاء و مربیان، چ ۱۳۹۶، ۳ ش.
- ۳-بهبهانی، محمد ارگانی، آداب معاشرت با خویشاوندان، بی جا: پیام مهدی (عجل الله)، ۱۳۸۰ ش.
- ۴-بستان، حسین، خانواده در اسلام، بی جا: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۱ ش.
- ۵-جعفری، یعقوب، تفسیر کوثر، ج ۶، قم: هجرت، چ ۳، ۱۳۷۶ ش.
- ۶-حجتی، محمدباقر، اسلام و تعلیم و تربیت، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰ ش.
- ۷-حسینی همدانی، محمد، انوار درخشان در تفسیر قرآن، ج ۱۰، تهران: انتشارات لطفی، ۱۴۰۴ ق.
- ۸-دهقان، اکبر، هزار و یک نکته از قرآن کریم، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چ ۹، ۱۳۸۷ ش.
- ۹-سلطانی، غلامرضا، تعامل در پرتواخلاق، ج ۲، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰ ش.
- ۱۰-سید کریمی حسینی، سید عباس، تفسیر علیین، قم: انتشارات اسوه، ۱۳۸۲ ش.
- ۱۱-صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، ج ۱۷، قم: انتشارات فرهنگ اسلامی، چ ۲، ۱۳۶۵ ش.
- ۱۲-طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، (موسوی همدانی)، ج ۱۳، ۱۳۹۰ ق.

- ۱۳- طبرسی، فضل بن حسن، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، تهران، ناصر خسرو، چ ۳، ۱۳۷۲ ش.
- ۱۴- علوی، ابراهیم، این گونه معاشرت کنیم، بی جا: انتشارات رسالت قلم، ۱۳۶۵ ش.
- ۱۵- قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۵، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ ش.
- ۱۶- قحطانی، سعید، نیکی به پدر و مادر، بی جا: انتشارات آراس، ۱۳۹۶ ش.
- ۱۷- قائمی، علی، دنیای نوجوانی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۲.
- ۱۸- قاضیان، رحمت‌الله، خانواده اسلامی، قم: افروغ، ۱۳۹۹ ش.
- ۱۹- قمی، عباس، اخلاق و آداب، قم: نور مطاف، ۱۳۸۹ ش.
- ۲۰- کریمی، علی، ارزش‌های اصیل و انسانی، بی جا: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴ ش.
- ۲۱- مهدوی نیا، محمد، جایگاه پدر و مادر در قرآن و احادیث، بی جا: میراث ماندگار، ۱۳۹۶ ش.
- ۲۲- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۲، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۷۳ ش.
- ۲۳- مصباح یزدی، محمدتقی، اخلاق در قرآن، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چ ۸، ۱۳۹۱ ش.
- ۲۴- مصطفوی، فریده، جعفر، فاطمه، روش خودسازی، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۰ ش.
- ۲۵- ملکی، فاطمه، محمودی الیگودرزی، امیرملک، هنر رفتار با والدین، بی جا: مشعل هدایت، ۱۳۹۱ ش.
- ۲۶- نورانی، مصطفی، اخلاق در خانواده، بی جا: مکتب اهل بیت (علیه السلام)، چ ۲، ۱۳۸۱ ش.

کتاب عربی

- ۱- کلینی، محمد، اصول کافی و فروع کافی، (غفاری، علی‌اکبر)، ج ۲، چ ۴، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق.

- ۲- شهید ثانی، مصباح الشریعة، (گیلانی، عبدالرزاق)، بی جا: پیام حق، چ ۴، ۱۳۸۷ ش.
- ۳- شیخ صدوق، الامالی، (استادولی، حسین)، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۶۴ ش.
- ۴- _____، من لا یحضره الفقیه، (غفاری، علی اکبر)، ج ۲، بی جا: نشر صدوق، ۱۳۸۷ ش.
- ۵- طبرسی، علی، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، بی جا: دارالثقلین، ۱۳۹۲ ش.
- ۶- _____، تفسیر مجمع البیان، تهران: فراهانی، بی تا.
- ۷- حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، (رازی، محمد)، ج ۱۸، قم: انتشارات آل بیت، بی تا.
- ۹- مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، (موسوی همدانی، ابوالحسن)، ج ۷۱، ۷۴، تهران: نشر اسلامی، ۱۳۸۶ ش.
- ۱۰- _____، مرآة العقول، (مصحح، رسولی محلاتی، هاشم)، ج ۸، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چ ۲، ۱۴۰۴ ق.
- ۱۱- محدث نوری، حسین، مستدرک الوسائل، ج ۲، قم: موسسه آل البيت (علیه السلام)، بی تا.
- ۱۲- متقی هندی، علی بن حسام، کنز العمال، ج ۱۶، قم: نشر مکتب اسلامی، ۱۳۸۹ ش.